

**Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve
erikomisjoni tegevuse ülevaade
(13.06.2018 – 19.02.2019)**

Tallinn

19.02.2019 nr 2-4/JAJK/4

Julgeolekuasutuste seaduse § 36 lõike 5 kohaselt esitab Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon (edaspidi *komisjon*) vähemalt üks kord aastas Riigikogule ülevaate oma tegevusest ehk siis järelevalvest julgeoleku- ja jälitusasutuste üle.

Komisjoni järelevalveülesanded tulenevad julgeolekuasutuste seaduse (edaspidi JAS) §-st 36, kriminaalmenetluse seadustiku §-st 126¹⁵, elektroonilise side seaduse §-st 113, Eestit okupeerinud riikide julgeolekuorganite või relvajõudude luure- või vastuluureorganite teenistuses olnud või nendega koostööd teinud isikute arvelevõtmise ja avalikustamise korra seaduse §-st 11 ning Kaitseväe korralduse seaduse §-st 42 „Kaitseväeluure koordineerimine ja järelevalve“.

Julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon kontrollib Kaitsepolitsei ameti ja Välisluure ameti tegevuse vastavust Eesti Vabariigi põhiseadusele ja kriminaalmenetluse seadustikule, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadusele ning teistele õigusaktidele.

Alates 2018. aastast teostab komisjon järelevalvet Kaitseväe Luurekeskuse tegevuse üle.

Käesolev ülevaade on koostatud järgmistest komisjoni ülesannetest lähtuvalt:

- I. Parlamentaarne kontroll
- II. Julgeolekuasutuste eelarvete arutamine
- III. Seadusjärgne peaministri regulaarse aruande kuulamine parlamentaarse järelevalve korras
- IV. Parlamentaarsed kuulamised ja järelevalve valitsuse tegevuse üle
- V. Ühisistungid riigikaitsekomisjoniga
- VI. Kaitseväe korralduse seaduse muutmise seaduse eelnõu (783 SE) algatamine
- VII. Põhiseaduskomisjonile seisukoha esitamine Vabariigi Valitsuse algatatud isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse eelnõu (650 SE) julgeolekuasutusi puudutava osa kohta
- VIII. Kohtumine Eesti Krüptoraha Liidu esindajaga
- IX. Avalduste menetlemine
- X. Välissuhtlus

Komisjoni istungid

Aruandeperioodil toimus 17 komisjoni istungit, sh üks väljasõiduistung, kaks ühisistungit ja üks erakorraline istung.

Komisjon kohtus julgeolekuasutuste ja järelevalve käigus järgmiste ministrite ja muude ametnikega:

- peaministriga – 1 korral;
- kaitseministriga – 1 korral;
- Kaitseministeeriumi kantsleriga – 1 korral;
- Välisluureameti peadirektoriga – 1 korral;
- Kaitseväe Luurekeskuse ülemaga – 4 korral;
- siseministriga – 1 korral;
- Kaitsepolitseiameti peadirektoriga – 4 korral;
- Kaitsepolitsei peadirektori asetäitjaga – 1 korral;
- Siseministeeriumi asekansleriga – 1 korral;
- Riigi Infosüsteemi Ameti peadirektori kt-ga – 1 korral;
- Riigikantselei julgeoleku ja riigikaitse koordinatsioonibüroo direktoriga – 1 korral;
- Riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni nõunikuga – 1 korral;
- Õiguskantsleri Kantselei ametnikega – 1 korral;
- Eesti Krüptoraha Liidu juhatuse liikmega – 1 korral.

I. Parlamentaarne kontroll

Elektroonilise side seaduse (ESS) § 113 järgi peavad sideettevõtjad võimaldama jälitus- või julgeolekuasutusele juurdepääsu sidevõrgule jälitustoimingu tegemiseks või sõnumi saladuse õiguse piiramiseks. Selleks peab sideettevõtja võimaldama jälitus- või julgeolekuasutusel valida sõnumid ning tagama nende ülekandmise nimetatud asutuse tsentraalsesse või kaasaskantavasse jälgimisseadmesse muutmata kujul ja reaalselt.

Alates 2005. aasta 1. jaanuarist on sideettevõtjad kohustatud tagama tsentraalse jälgimisseadme abil tehtud toimingute kohta sõltumatute logifailide (toimingu aeg, liik, objekt ja number) säilimise vähemalt viis aastat. Regulaarselt teostab sideettevõtjate logifailide kontrolli Riigiprokuratuur, täites ESS § 113 lõikes 8 ettenähtud kohustusi.

ESS § 133 lõike 1 kohaselt teostab elektroonilise side valdkonna riiklikku järelevalvet Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet. ESS § 113 lõike 8¹ kohaselt on Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametil õigus komisjoni ja sideettevõtja esindaja juuresolekul sideettevõtja tegevuse üle järelevalve teostamiseks tutvuda sõnumi tsentraalsesse jälgimisseadmesse ülekandmise korral säilinud logifailidega.

Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet ja komisjoni esindaja tegid novembris 2018 kontrollkäigu sideettevõttesse Tele2 Eesti AS, et vaadelda sõnumi tsentraalsesse jälgimisseadmesse ülekandmise korral säilinud logifailide.

Vaatluse objektiks olid Tele2 infosüsteemis LIMS 1 säilinud logifailid. Järelevalvetoimingud tehti dokumendihalduse süsteemis olevaid faile vaadeldes. Tähelepanu all olid ajavahemiku 01.12.2017 – 21.11.2018 logifailid. Vaatluse kohta koostati asitõendi vaatluse protokoll.

Niisugused kontrollkäigud on osa komisjoni tegevusest, selleks et regulaarselt teostada parlamentaarset tsiviilkontrolli.

II. Julgeolekuasutuste eelarvete arutamine

Välisluureameti peadirektor andis kohtumisel ülevaate 2018. aasta eelarve täitmisest, 2019. aasta eelarve taotlustest ning ameti prioriteetidest. Komisjon arutas Välisluureameti eelarve küsimusi ühel istungil ja veendus, et eelarve võimaldab ametil talle pandud ülesandeid täita.

Kohtumisel kaitseministriga sai komisjon ülevaate Välisluureameti 2018. aasta eelarve täitmisest ja 2019. aasta eelarvest ning ameti prioriteetidest. Ministri sõnul täidetakse 2018. aasta eelarve plaanipäraselt ja temagi kinnitas, et kavandatava 2019. aasta eelarvega on Välisluureamet suuteline oma ülesandeid täitma.

Kaitsepolitsei ameti peadirektor andis kohtumisel JAS § 36 lg 2 kohaselt ülevaate 2018. aasta eelarve täitmisest ja 2019. aasta prioriteetsetest suundadest. Ta kinnitas, et ameti ees seisvaid ülesandeid täidetakse plaanikohaselt. Peadirektor vastas komisjoni liikmete küsimustele, mis olid seotud ameti tulevikuplaanidega. Komisjon hindas olemasolevat eelarvet ja tegi järelduse, et eelarve on rahuldaval tasemel ja võimaldab ametile pandud ülesandeid täita.

Kohtumisel siseministriga saadi ülevaade Kaitsepolitsei ameti eelarve täitmisest 2018. aastal ning 2019. aasta eelarvest ja prioriteetidest. 2018. aasta eelarve täidetakse vastavalt plaanitule. Kaitsepolitsei ameti eelarve projektis on arvestatud ameti arenguga ja võimekuse kasvuga ning amet on suuteline tema ees seisvad ülesanded täitma. Tekkida võivad lisakulutusi on valitsus aktsepteerinud. Minister vastas komisjoni liikmete küsimustele, mis puudutasid asutuse prioriteete.

Komisjon veendus, et eelarve võimaldab täita ettenähtud tööülesanded ja lahendamist vajavad probleemid saavad lahendatud.

III. Seadusjärgne peaministri regulaarse aruande kuulamine parlamentaarse järelevalve korras

Julgeolekuasutuste seaduse § 36 lõike 2 kohaselt teavitavad peaminister ja valdkonnaminister komisjoni julgeolekuasutuste ja järelevalvest nende tegevuse üle, sealhulgas esitavad nad vähemalt kord kuue kuu jooksul ülevaate nimetatud teemal.

Peaminister andis kohtumisel ülevaate Vabariigi Valitsuse tehtavast järelevalvest, mis toimub valitsuse julgeolekukomisjoni kaudu, kus regulaarselt käivad aru andmas Kaitsepolitsei ameti, Välisluure ameti ja Kaitseväe Luurekeskuse juhid. 2018. aasta sügisel toimus neli Vabariigi Valitsuse julgeolekukomisjoni istungit. Peeti ka õppus, kus valitsus harjutas kriisiolukorra lahendamist ja otsuste langetamise protsessi.

Kohtumisel keskendus peaminister Eesti julgeolekuolukorrale, koostöö julgeolekuasutustega hindas ta heaks. Ta tuli ka vastata komisjoni liikmete küsimustele. Kohtumisel osalesid peaministri julgeolekunõunik ning Riigikantselei julgeoleku ja riigikaitse koordinatsioonibüroo direktor.

IV. Parlamentaarsed kuulamised ja järelevalve valitsuse tegevuse üle

Kaitsepolitsei ameti kuulamised

Kaitsepolitsei ameti peadirektoriga kohtus komisjon neljal korral. Esimesel kohtumisel olid arutusel rahvusvahelise julgeoleku ja rahapesu teemad, teisel kohtumisel ameti 2018. aasta eelarve täitmise ja 2019. aasta eelarve prioriteetide küsimused.

Kolmandal ja neljandal kohtumisel Kaitsepolitsei ameti peadirektoriga olid komisjoni ühisel istungil riigikaitsekomisjoniga arutusel Kaitseväe korralduse seaduse muutmise seaduse eelnõu (783 SE) ja selle seletuskiri. Toimusid ettevalmistavad komisjoni istungid eelnõu esitamiseks Riigikogule menetlemiseks. Eelnõu koostasid Kaitseministeeriumi ametnikud.

Välisluureameti ja Kaitseväe Luurekeskuse kuulamised

Välisluureameti ja Kaitseväe Luurekeskuse esindajatega kohtus komisjon kahel korral.

Välisluureameti esindaja andis koos Kaitseväe Luurekeskuse juhiga ülevaate rahvusvahelisest julgeolekukorraldusest ja pingekeskustest Euroopas, Lähis-Idas ja Aasias. Mõlemal külalisel tuli ka vastata komisjoni liikmete küsimustele.

Õiguskantsleri Kantselei kuulamine

Komisjon kohtus õiguskantsleri asetäitja, õiguskorra kaitse osakonna juhataja ja sama osakonna nõunikuga ühel korral. Kohtumisel tutvustati Õiguskantsleri Kantselei teostatavat tsiviilkontrolli jälitus- ja julgeolekuasutuste üle.

Õiguskorra kaitse osakonna juhataja märkis, et kolm aastat on õiguskantsler kontrollinud varjatud jälgimise seaduslikkust. Ei vasta tõele, et inimesi kuulatakse pealt. Eesti Ekspressi artiklis „Läänemere meister nuhkimises: Eestis kuulatakse inimesi 10 korda rohkem pealt kui Skandinaavia riikides“ toodud andmed ei ole võrreldavad, sest andmete kogumise meetodid on riigiti erinevad. Erinevad on ka riikide julgeolekukorrad, Eestis näiteks on rohkem rasket kuritegevust. Jälitustegevust vajavaid kuriteoliike on Eestis palju, enamasti kasutatakse jälitustegevust organiseeritud kuritegevuse, narko-, korruptsiooni-, pedofiilia- ja raskemate isikuvastaste ja majanduskuritegude lahendamisel.

Seaduse kohaselt tuleb sideandmed välja anda kriminaalmenetluse korral julgeolekuasutustele ning väärteomenetluse korral Kaitsepolitsei ametile ning Maksu- ja Tolliametile. Andmete väljastamise otsuse teeb kohus.

Komisjonis arutati edasist koostööd. Järgmine kohtumine on kavas sügissessioonil 2019.

Kohtumine Riigi Infosüsteemi Ameti ja Kaitsepolitsei ameti esindajatega

Komisjon kohtus Riigi Infosüsteemi Ameti (RIA) peadirektori kohusetäitja ja Kaitsepolitsei ameti (kapo) esindajatega ühel korral. Komisjonile esitati küberjulgeolekut käsitlev ülevaade, kus toodi välja, millised on RIA ülesanded. Küberruumis registreeritud intsidentide arv ulatus 2018. a 12 000-ni, üle-eelmisel aastal oli neid 10 923. Need on intsidendid, mis on CERT-i sisse tulnud. Küberintsidente möödunud aastal ca 3000, neist kriitilisi intsidente 127. 2019. aastal on väljakutseks Riigikogu valimiste turvamine. Koos valimisteenistusega testitakse valimiste süsteemi, CERT saab valimiste ajal olema kõrgendatud valmisolekus. RIA-l on kolm eesmärki: reformida kogu infoturbe standard, tekitada selgem pilt küberruumis toimuvast ja lükata käima teavituskampaaniad ning ennetustöö.

Kaitsepolitsei esindajad andsid ülevaate kaitsepolitsei rollist küberjulgeoleku tagamisel. RIA ja kapo esindajad vastasid komisjoni liikmete küsimustele. Komisjon rõhutas, et küberturvalisuse teemasid käsitletakse ka edaspidi.

V. Ühisistungid riigikaitsekomisjoniga

Kahe komisjoni liikmed arutasid esimesel korral julgeolekuasutustega seonduvat õigusloomet, sh Kaitseväe Luurekeskuse pädevust. Kutsutud olid Kaitseministeeriumi ja Siseministeeriumi valitsemisala esindajad.

Teisel korral arutati ühisistungil Kaitseväe Luurekeskuse pädevusega seotud eelnõu töövarianti, mille puhul osapooled olid suuremas osas kokkuleppele jõudnud. Istungil osalenud õiguskantsleri büroo nõunik rõhutas põhiõiguste kaitse mehhanismide vajadust. Komisjonide liikmed tõdesid vajadust arutelusid eelnõu teemal jätkata ning nõustusid, et eelnõuga saab kiiresti edasi liikuda, kui valitsuses on sellel küsimuses üksmeel.

Kaitseväe korralduse seaduse muutmise eelnõu projekti ja seletuskirja olid koostanud Kaitseministeeriumi töötajad.

VI. Kaitseväe korralduse seaduse muutmise seaduse eelnõu (783 SE) algatamine

Parlamendi julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon kuulab peale julgeolekuasutuste ka Kaitseväe Luurekeskuse ülevaateid ning arutab luurekeskuse töökorraldusega seonduvaid küsimusi.

Aastal 2016 toimus luurekeskuse ülemaga arutelu teemal, kas seadusandlikud normid ja seadusandlik raamistik võimaldavad luurekeskusel oma ülesandeid maksimaalse efektiivsusega täita.

Diskussiooni tulemusena koorus välja mitmeid asjaolusid, mis vajaksid seadusandja sekkumist.

Komisjoni istungil sai kokku lepitud, et luurekeskus kaardistab ära oma vajadused ja oma puudujäägid ning koostöös Kaitseväe Peastaabi ja Kaitseministeeriumiga esitatakse valitsuse kaudu Riigikogule eelnõu, mille eesmärk on Kaitseväe korralduse seaduses muudatusi teha.

Selle teemaga tegelesid paralleelselt julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon ja riigikaitsekomisjon. Ühiste arutelude ja konsultatsioonide tulemusena jõuti järeldusele, et seaduseelnõu algatamine on tõesti vajalik. Selleks, et luurekeskuse vajadused saaks võimalikult kiiresti täita, seati eesmärgiks, et seadus juba Riigikogu XIII koosseisu poolt vastu saaks võetud.

Kokkuleppel Kaitseministeeriumiga astuti mõnes mõttes pretsedenditu samm. Üldjuhul julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon ei algata eelnõusid, seekord aga asus ta eelnõu algataja rolli ja esitas 2018. aasta lõpus Riigikogu juhatusel Kaitseväe korralduse seaduse muutmise seaduse eelnõu. Eelnõu algatas küll erikomisjon, aga see töötati välja ning pandi kirja väga tihedas koostöös Kaitseministeeriumi ja Siseministeeriumiga ning nende allasutustega. Sisuliselt ja vormiliselt on seaduseelnõu läbinud ministeeriumide ametnike tähelepaneliku ekspertiisi.

VII. Põhiseaduskomisjonile seisukoha esitamine Vabariigi Valitsuse algatatud isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse eelnõu (650 SE) julgeolekuasutusi puudutava osa kohta

Komisjon arutas oktoobris 2018 peetud istungil kaitsepolitsei, Välisluureameti ja Kaitseväge Luurekeskuse arvamusi isikuandmete seaduse rakendamise seaduse eelnõu kohta. Komisjon märkis, et julgeolekuasutuste ja luurekeskuse ettepanekuid on eelnõu ettevalmistamisel arvestatud ja nende asutuste esindajad on osalenud seaduseelnõu 650 väljatöötamisel. Komisjon otsustas konsensusega eelnõu põhimõtteliselt toetada.

VIII. Kohtumine Eesti Krüptoraha Liidu esindajaga

Kohtumisel andis Eesti Krüptoraha Liidu esindaja ülevaate krüptoraha olemusest ja ajaloost, miks ja kuidas krüptoraha alguse sai ning kuidas toimub krüptoraha kaevandamine, millised on krüptorahaga seonduvad riskid ning kuidas neid maandada. Liidu esindaja vastas komisjoni liikmete küsimustele.

IX. Avalduste menetlemine

Aruandeperioodil laekusid komisjonile viie kodaniku avaldused. Komisjon vastas kõikidele kodanikele selgitavalt ja andis neile ka nõu, kuidas probleemidele võiks lahenduse leida. Suures osas puudutasid kirjad jõustunud kohtulahendeid, millega avalduste esitajad ei olnud nõustunud. Komisjon ei sekku kohtute õigusmõistmisse, samuti ei anna hinnangut ega kommentaare asjades, milles on läbi viidud süüteomenetlus või on jõustunud kohtuotsus.

X. Välissuhtlus

Julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon kohtus juulis 2018 Ukraina NABU (riiklik korruptsioonivastase võitluse büroo) delegatsiooniga. Kohtumine toimus Eesti idapartnerluse keskuse veetava programmi raames. Ukrainlastele anti ülevaade, kuidas toimub Eestis tsiviilkontroll järelevalve- ja julgeolekuasutuste tegevuse üle. Ukraina delegatsiooni liikmed tundsid huvi, kui operatiivselt erikomisjon ja üldse Riigikogu seadusloome alal tegutsevad. Nende kodumaal pidavat seadusandlusega seotud protsessid kaua kestma ja see pärsib korrakaitseasutuste tööd.

Komisjoni esimees osales kahel kohtumisel Eestist väljaspool: septembris 2018 Brüsselis Europoli parlamentaarse ühiskontrolli töögrupi kogunemisel ja detsembris 2018 Ameerika Ühendriikides Washingtonis parlamendiliikmete 12. julgeolekufoorumil.

Komisjon väljastas aruandeperioodil kahele ministrile kaks Euroopa Liidu ja NATO vastava tasemega riigisaladuse luba.

Komisjoni koosseis

Komisjoni koosseisu kuulub kuus liiget, igast Riigikogus esindatud erakonnast üks inimene.

Esimees: Raivo Aeg (Isamaa)

Aseesimees: Hanno Pevkur (RE)

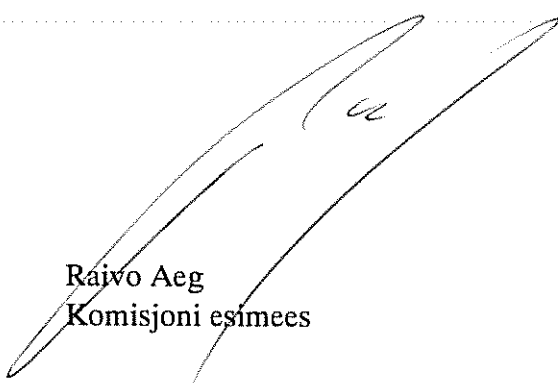
Liikmed: Erki Savisaar (KE)

Krista Aru (VE)

Toomas Jürgenstein (SDE)

Uno Kaskpeit (EKRE)

Komisjoni liikmete asendusliikmed olid Mart Nutt, Kalle Laanet, Aadu Must, Andres Herkel, Hardi Volmer ja Henn Põlluaas.

Raivo Aeg
Komisjoni esimees